

ΑΝΤΙΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΗΘΙΚΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΩΤΗΡΙΑ ΧΩΡΙΣ ΘΕΟ;

Οικονόμου Νικολάου Πάτσαλου

«Ὅστις θέλει νὰ κάμη δημοσίᾳ τὸν ἄθεον ἢ τὸν κοσμοπολίτην ὁμοιάζει μὲ νᾶνον ἀνορθούμενον ἐπ’ ἄκρων ὀνύχων καὶ τανυόμενον νὰ φθάσῃ εἰς ὕψος καὶ φανῆ καὶ αὐτὸς γίγας»¹. Το να επιδιώκουμε να φανούμε γίγαντες υψηλοί, μεγάλοι και ισχυροί, ενώ δεν είμαστε, αυτό είναι υπεροπτικό. Έτσι και ο άθεος αδελφός μας, γεμάτος οίηση και υπηγορία αυτοδοξάζεται και υπερηφανεύεται για το αυτοείδωλό του. Πιστεύει ότι είναι ο ίδιος Θεός. Ένας νοητικός, λογικός Θεός. Γι’ αυτό και «απαιτεί» να ηγείται όλων, ακόμα και της ζωής. Αυτό είναι και το πνεύμα που επικρατεί στις μέρες μας, το πνεύμα της ανθρώπινης αυτάρκειας και απομόνωσης. Ο εωσφορικός νους μας δεν έχει ανάγκη κανένα Θεό, αφού Θεός θεωρείται ο ίδιος ο άνθρωπος². Έτσι, ο Θεός, αν υπάρχει για τον σύγχρονο επιστήμονα ή τεχνοκράτη, είναι η ειδωλοποίηση του ανθρώπου με όλες του τις δυνατότητες.

Στα πλαίσια, λοιπόν, αυτού του πνεύματος της προσπάθειας να αναδείξουμε τελικά έναν πολιτισμό άκρως ανθρώπινο και λογικό χωρίς σχέση με τον Θεό, περιπίπτουμε στη νοητική υπαρξιακή ανηθικότητα, ενώ «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν»³.

Ως επί το πλείστον θρησκεία, ηθική και σωτηρία είναι έννοιες αλληλένδετες στον χριστιανικό χώρο ως αποτέλεσμα αυτής της σάρκωσης. Σύμφωνα, όμως, με πολλούς φιλοσόφους, στοχαστές και επιστήμονες οι έννοιες αυτές έχουν η καθεμιά αυτονομημένο το δικό της περιεχόμενο. Η ηθική και η σωτηρία δεν θεωρούνται ότι έχουν κάποιο θρησκευτικό περιεχόμενο ούτε κάποια σχέση με το θείο. Ο P. Kitcher, καθηγητής φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο Κολούμπια της Νέας Υόρκης, είναι ένας από τους αρνητές της σύνδεσης της ηθικής με το θείο, των ηθικών αρχών με το μεταφυσικό⁴. Ο Kitcher, επηρεασμένος και από τη φιλοσοφία, αντιμετωπίζει την ηθική ως κάτι άσχετο με τη θρησκεία. Θεωρεί τον ηθικό νόμο άρρηκτα δεμένο με τη λογική και παράλληλα υιοθετεί τις απόψεις του Δαρβίνου, όπου η ηθική δεν είναι τίποτα άλλο παρά ένα ανθρώπινο και μόνο φαινόμενο. Πιο συγκεκριμένα, για τον

¹ Αλ. Παπαδιαμάντης, *Λαμπριάτικος Ψάλτης*, Άπαντα 8, «Η νοσταλγός και άλλα διηγήματα», (φιλολογική επιμέλεια Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος), εκδ. Δόμος, Το Βήμα Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, σελ. 98.

² Βλ. Ι. Γ. Κουρεμπελής, *Δώσ’ μου λόγο Λόγε, Μελέτες λόγω Θεολογίας*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2013, σελ.334.

³ *Ιω 1,14*.

⁴ Βλ. Ι. Γ. Κουρεμπελής, ό.π. σελ.329.

επιστήμονα καθηγητή, η ηθική αποτελεί το σύνολο των κανόνων του ανθρώπου για τον άνθρωπο. Πρόκειται για μία εσωτερίκευση κανόνων συμπεριφοράς εκ μέρους και μόνο του ανθρώπου. Όλοι, μάλιστα, οι κανόνες δεν είναι παρά πρακτικές λύσεις κοινωνικών ζητημάτων στους οποίους, κατά τον καθηγητή, τέθηκε αργότερα η θρησκευτική συνάφεια και χαρακτήρας για αύξηση του κύρους και του βάρους τους. Άρα, η ηθική και το ήθος δημιουργούνται και εξαρτώνται από τον ίδιο τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος δημιουργεί την ηθική στηριζόμενος στις δικές του δυνατότητες.

Μία τέτοια, λοιπόν, καθαρά ανθρωπιστική ηθική, σίγουρα αγνοεί τη βασική διάκριση μεταξύ Δημιουργού Θεού και Τεχνίτη ή συνδημιουργού ανθρώπου. Δεν λαμβάνεται καν υπόψη ο Δημιουργός Θεός και οι ενέργειές Του. Έτσι, καθετί θρησκευτικό και θείο αντιμετωπίζεται και αναγνωρίζεται ως καθαρά κάτι το ανθρώπινο και λογικό, εξ ου και η ηθική ως κάτι ανθρώπινο. Αν μιλούσαμε, λοιπόν, για μία θρησκεία που βασίζεται σε αυτή την ηθική θα τη χαρακτηρίζαμε ως ειδωλοποιημένη. Μία θρησκεία η οποία οδηγεί στην αποθρησκευτικοποίηση του ηθικού νόμου. Μία θρησκεία αντικειμενική και συνάμα απορριπτέα. Σ' αυτή την περίπτωση το θείο γίνεται ο άνθρωπος. Εν ολίγοις, μιλάμε για μία «άθεη θρησκεία» από την οποία απουσιάζει ο λόγος για τη σχέση Θεού και ανθρώπου, Δημιουργού και δημιουργήματος. Άρα, κατά το πρότυπο του Kitcher, αλλά και πολλών άλλων επιστημόνων, ο άνθρωπος είναι αυτοδύναμος και η μοναδική σχέση που μπορεί να αναπτύξει στα πλαίσια αυτής της αθεΐας είναι αυτή του ανθρώπινου με το ανθρώπινο. Με απλά λόγια, όλα είναι ανθρώπινα⁵.

Σύμφωνα με αυτόν το συλλογισμό συμπεραίνουμε ότι ο Kitcher και όσοι ενστερνίζονται το πρότυπό του, ακολουθούν μία ενιαία μεθοδολογία όπου ο άνθρωπος είναι το μοναδικό κριτήριο για την ερμηνεία και επεξήγηση για το κάθε τι. Αυτή, όμως, η Ενιαία Μεθοδολογία δεν έχει τις απαρχές της στον εικοστό αιώνα και στον Kitcher, αλλά στον Σχολαστικισμό του Δυτικού Μεσαίωνα (9^{ος} αιώνας)⁶. Στον χώρο της Δύσεως, αντιθέτως με την Ανατολή, αναπτύχθηκε ένας άκρατος ορθολογισμός, όπου η χρήση της λογικής και της διάνοησης ήταν τα μοναδικά κριτήρια και όπλα ερμηνείας των πάντων. Στην Ανατολή, δε, του Μεγάλου Βασιλείου και των θεοφόρων Πατέρων αντικρίζουμε έναν άλλο τρόπο νοηματοδότησης και ερμηνείας: τη Διπλή Μεθοδολογία⁷. Βέβαια, και εδώ χρησιμοποιείται η λογική και η επιστημοσύνη, όμως έντιμα, χωρίς να παραθεωρείται

⁵ Βλ. Ι. Γ. Κουρεμπελής, ό.π. σελ.333^ε.

⁶ Βλ. Νίκος Α. Ματσούκας, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Α', Εισαγωγή στην θεολογική γνωσιολογία*, εκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, σελ. 149^ε.

⁷ Βλ. Νίκος Α. Ματσούκας, ό.π, σελ.137^ε.

ο Θεός και η Θεολογία. Το παράδειγμα του Μεγάλου Βασιλείου νομίζω είναι επαρκές, για να κατανοήσουμε τη διαφορά με τον Kitcher και τους συμπορευομένους άκρατους επιστήμονες. Ο Μέγας Βασίλειος βάσει των επιστημονικών αντιλήψεων της εποχής του προσπαθεί να ερμηνεύσει το πώς της δημιουργίας, χωρίς, όμως, να παραθεωρεί τη Θεολογία του ακτίστου δημιουργού Θεού⁸.

Θεολογικά σκεπτόμενοι συναντάμε μία τέλεια αρμονία μεταξύ Θεολογίας και Επιστήμης που ενδυναμώνουν η μία την άλλη. Επομένως, η αποσύνδεση του ανθρώπου από το χέρι του δημιουργού Θεού και η αυτοδυναμία που νιώθει ο άνθρωπος θεοποιώντας την επιστήμη και την τεχνολογία αυτονομημένα, κάνουν την ανθρωπότητα αυθύπαρκτη, ενώ δεν είναι. Φυσικά, αυτή η άγνοια των ορίων μας στο τέλος μας οδηγεί στην καταστροφή. Ας αναρωτηθούμε: αυτό δεν ήταν και το αμάρτημα των προπατόρων, αυτό δεν ήταν και το τέλος του εωσφόρου αγγέλου; Είναι ωφέλιμο να γνωρίζουν οι σύγχρονοι επιστήμονες ότι χρειάζεται και η ταπεινώση, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα αλλάξουν τον τρόπο εργασίας τους. Θα ήταν μεγάλη ευλογία η επιστήμη και η τεχνολογία να κινούνται στα ορθά κτιστά όρια έρευνας και μελέτης και να αναγνωρίζουν συνάμα τον άκτιστο τριαδικό Θεό της χάριτος. Ας μην πλανόμαστε, λοιπόν, από τις σειρήνες της Νέας Εποχής του υλισμού. Υπάρχει και ο δρόμος της ταπεινώσεως, που θα μας βοηθήσει να καταλάβουμε ότι η αυτάρκειά μας δεν έχει διάρκεια και ότι η κοσμική και επιστημονική κάποτε επιτυχία είναι πνευματική αποτυχία.

⁸Ο λόγος του Μεγάλου Βασιλείου αποδεικνύεται διορατικός και σωστός στο πέρασμα των αιώνων και ταυτόχρονα σύγχρονος με την κάθε εποχή και με την εξέλιξη των επιστημών. Με την ανακάλυψη της ραδιενέργειας και της κοσμικής ακτινοβολίας έφθασαν οι επιστήμονες στο συμπέρασμα ότι τα άτομα της χημείας δεν μπορούσαν να θεωρηθούν τα έσχατα και κλειστά δομικά στοιχεία της ύλης. Κατέληξαν στην άποψη ότι είναι σύνθετα από τρία βασικά στοιχεία: το πρωτόνιο, το νετρόνιο και το ηλεκτρόνιο. Αρχίζει, λοιπόν, να κλονίζεται η αντικειμενική πραγματικότητα. Έπειτα, η θεωρία της σχετικότητας μάς έμαθε ότι η ύλη αντιπροσωπεύει απέραντες αποθήκες ενέργειας και ότι η ενέργεια αντιπροσωπεύει ύλη. Επιπλέον, δεν υπάρχει ουσιαστική διάκριση ανάμεσα στη μάζα και την ενέργεια. Έτσι, η φυσική του μικρόκοσμου κλόνισε την αντικειμενικότητα και την αιτιοκρατία της φυσικής του μακρόκοσμου. Κατά συνέπεια, μία θεολογία που επιδιώκει να κατασκευάσει γλωσσικό όργανο για την έκφραση της αλήθειας που αναφέρεται στη διήγηση της *Γένεσης*, δεν έχει μπροστά της την απλή αριστοτελική άποψη για την ύλη, αλλά μία επιστημονική γλώσσα δυναμική και εξελισσόμενη. Έτσι και η θεολογική γλώσσα πρέπει να έχει την ίδια ευλυγισία. Βλ. Μέγας Βασίλειος, *Εις την Εξαήμερον*, PG 29, 25A. Πρβλ. Ν. Α. Ματσούκας, *Επιστήμη, Φιλοσοφία και Θεολογία στην Εξαήμερο του Μ. Βασιλείου*, Φιλοσοφική και Θεολογική Βιβλιοθήκη, τ. 10^{ος}, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη ²1990, σ.205.

Λαμβάνοντας υπόψη τις θέσεις του Kitcher, σύμφωνα με τις οποίες αυτονομείται ο άνθρωπος και οι δυνατότητές του χωρίς ανάγκη τον δημιουργό Θεό, που ακόμα και η ηθική είναι ανθρώπινο κατασκεύασμα και τα πάντα αντιμετωπίζονται με αντιθρησκευτικό μάτι, αναρωτιέται κανείς αν υπάρχει η έννοια της σωτηρίας⁹. Και είναι, φυσικά, βέβαιο πως μια άθεη θρησκεία, μια ανθρώπινη λογική θρησκεία, δεν μπορεί να υπόσχεται σωτηρία, γιατί δεν έχει σωτήρα. Φυσικά, σφετερίζεται ως σωσίας σωστικές ικανότητες που δεν κατέχει, αφού πραγματική σωτηρία συναντούμε στο «*σῶον ἐσφαγμένον ἄρνιον*»¹⁰. Αν μιλήσουμε για σωτηρία που προσφέρεται από το μοντέλο του Kitcher και των επιστημόνων, αυτή έχει καθαρά την έννοια μόνο της προόδου. Πολύ λογικό μπορεί να φανεί σε κάποιους ότι η τήρηση της ανθρωποδυναμικής ηθικής των ανθρώπινων νόμων οδηγεί στην πρόοδο και την ευταξία. Άρα, το ποθούμενο και το υποσχόμενο που παρέχει η «*άθεη θρησκεία*»¹¹ είναι η κοινωνική ευταξία και πρόοδος. Βεβαίως, τα ιδανικά αυτά απολαμβάνονται κατόπιν υπακοής στον νόμο των κανόνων ή καλύτερα κατόπιν αιχμαλωσίας στον νόμο και δέσμευσης της ανθρώπινης ελευθερίας. Άρα, επιβεβαιώνεται για άλλη μια φορά ότι και η σωτηρία κατά τον Kitcher, η πρόοδος, η κοινωνική ευταξία που προσφέρεται από το μοντέλο του, είναι ανθρώπινο κτιστό αγαθό και κατηγορημα.

Στο σημείο αυτό ο καθένας από μας θα ταύτιζε το πρότυπο της σωτηρίας και προόδου του Kitcher με τον χριστιανικό χώρο, όπου γίνεται λόγος για υπακοή σε νόμους και κανόνες. Δεν είναι ο Χριστός που λέει ότι «*ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με*»¹²; Και εδώ δεν υπάρχει δέσμευση ελευθερίας και αιχμαλωσίας σε εντολές και νόμους προκειμένου να έρθει η σωτηρία; Και όμως, ο νόμος των εντολών του Χριστού δεν είναι νόμος κανόνων καλής συμπεριφοράς. Όλος ο νόμος των εντολών βασίζεται στον νόμο της αγάπης και ο πρώτος υπάρχει ως δείκτης. Ο απόστολος Παύλος ομολογεί ότι «*τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἴ μὴ διὰ νόμου*»¹³. Οι νόμοι και οι εντολές, λοιπόν, του Ευαγγελίου και γενικότερα η ηθική του, το ήθος του Χριστού οδηγούν στη σωτηρία της Βασιλείας του Θεού. Η τήρηση αυτής της ηθικής δεν εμφανίζεται αυτονομημένα ως ανθρώπινο κατόρθωμα, αλλά ως καρπός μετοχής της χάριτος¹⁴. Έτσι, η μετοχή σ' αυτή την

⁹ Βλ. Ι. Γ. Κουρεμπελές, ό.π, σελ.344^ε.

¹⁰ *Αποκ. 5,6.*

¹¹ Ι. Γ. Κουρεμπελές, ό.π, σελ.349.

¹² *Ιω. 14,21.*

¹³ *Ρωμ. 7,7.*

¹⁴ Βλ. Γεώργιος Ι. Ματζαρίδης, Χριστιανική Ηθική, τ. Β', Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2009, σελ. 86^ε.

πραγματικότητα οδηγεί στην εν Χριστώ πραγματικότητα, στην καινή κτίση που υπερβαίνει κάθε μορφή νόμου και κανόνα. Ως αποτέλεσμα, ηθική και σωτηρία ταυτίζονται στον χριστιανικό χώρο αντίθετα από τις απόψεις του Kitcher και των σύγχρονων επιστημόνων. Ακόμα και η πορεία που υπόσχεται ο κάθε χώρος είναι άκρως αντίθετη, όπως και το αποτέλεσμα που υπόσχονται. Οι μεν προτείνουν μία πορεία στα ανθρώπινα για τα ανθρώπινα, οι δε (χριστιανισμός) μια πορεία θεανθρώπινη για τα θεϊκά. Εξάλλου, συναντάμε τον ίδιο τον Θεό Λόγο «έν δύο φύσεσιν άσυγχύτως, άτρέπτως, άδιαιρέτως, άχωρίστως γνωριζόμενον»¹⁵. Έτσι, ο Θεός Λόγος εισάγει πλέον τη θεανθρώπινη πορεία στον κόσμο και παύει να υπάρχει αυτονομημένα μόνο η ανθρώπινη. Κατά συνέπεια, και ο άνθρωπος γίνεται γνωστός συγχρόνως με τον Θεό, αφού μπορεί να γίνει κατά χάριν Θεός¹⁶. Αυτό πρέπει να αναγνωριστεί από τον σύγχρονο επιστήμονα, δηλαδή η κατ' εικόνα φύση του ανθρώπου που πορεύεται προς την ομοίωση με τον Θεό, ούτως ώστε να συμπορευτεί με τη Θεολογία και να ενισχυθεί περισσότερο το έργο του από αυτήν.

Η προσκόλληση, λοιπόν, στην ανθρώπινη σφαίρα πραγμάτων βλέπει τα πάντα καταφατικά φθάνοντας και στον αθεϊσμό. Έτσι, κυριαρχεί μια λανθασμένη κοσμοθεωρία πραγμάτων του μεταφυσικού υλισμού, η οποία στη συνέχεια γίνεται πηγή κάθε μορφής υλισμού. Ευχή όλων νομίζουμε θα είναι η μη ταύτιση της σημερινής επιστήμης με ένα τέτοιο μεταφυσικό υλισμό. Κι όμως, όταν σήμερα ο Θεός εκτοπίζεται στην πορεία αντιμετώπισης του πόνου, γιατί τη θέση του έχουν πάρει τα αναλγητικά φάρμακα των επιστημόνων και μόνο, είναι εμφανές ότι κυριαρχεί μία τέτοια μορφή μεταφυσικού υλισμού¹⁷. Πόσο δύσκολο είναι να κινούμαστε τόσο καταφατικά όσο και αποφαιτικά; Αυτή είναι η πορεία της Εκκλησίας, μία θεανθρώπινη πραγματικότητα που δεν ειδωλοποιεί τίποτα. Ακόμα και τρεις χιλιάδες χρόνια πριν, οι στωικοί φιλόσοφοι, που δεν γνώρισαν Χριστό, είχαν έμφυτη θρησκευτικότητα μέσα τους και διατυμπάνιζαν, όπως μας λέει ο Πλούταρχος: «Εϋροις δ' άν έπιών και πόλεις άτειχίστους, άγραμμάτους, άβασιλεύτους, αίοίκους, άχρημάτους, νομίματα μη δεομένας, άπείρους θεάτρων και γυμνασίων, άνιέρου δε πόλεως και άθέου, μη χρωμένης εύχαις, μηδέ όρκους, μηδέ

¹⁵ Δ' Οικουμενική, στον Γεώργιο Δ. Μαρτζέλο, *Ιστορία της Ορθόδοξης Θεολογίας και Πνευματικότητας*, Σημειώσεις από τις πανεπιστημιακές παραδόσεις, εκδ. Υπηρεσία Δημοσιευμάτων, Θεσσαλονίκη 2002, σελ. 95.

¹⁶ Βλ. Χρήστος Θ. Λασπίδης, *Ο Θεός και ο Άνθρωπος, Προσέγγιση στη σχέση του ανθρώπινου με το Θείο*, Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 110.

¹⁷ Βλ. Ι. Γ. Κουρεμπελής, ό.π. σελ. 366.

μαντείαις, μηδέ θυσίαις ἐπ' ἀγαθοῖς, μηδ' ἀποτροπαῖς κακῶν, οὐδείς ἐστιν, οὐδ' ἔσται γεγονῶς θεατῆς»¹⁸.

¹⁸ «Ο ταξιδιώτης θα βρει στον δρόμο του και πόλεις χωρίς τείχη, χωρίς μόρφωση, χωρίς ηγεσία, χωρίς σπίτια, χωρίς χρήματα, χωρίς να γνωρίζουν την ύπαρξη νομίσματος, χωρίς θέατρα και γυμναστήρια, ΑΛΛΑ πόλη χωρίς ιερά και θεό, χωρίς ευχές και δοξασίες, χωρίς ιερά και θυσίες για το αγαθό και την αποτροπή από το κακό, ούτε είδε, ούτε κανέναν θα είναι ποτέ θεατῆς». Πλουτάρχου, *Προς Κολώνην Επικούριον* (μετάφραση – σχόλια Π. Στάθη), σειρά: «Βιβλιοθήκη των Ελλήνων», τόμος 2^{ος}, εκδ. Ελληνικός Εκδοτικός Οργανισμός, Αθήναι 1972, σελ. 31.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πηγές

Αγία Γραφή.

Μ. Βασίλειος, *Εις την Εξαήμερον*, PG 29, 25Α.

Πλουτάρχος, Προς Κολώνην Επικούριον (μετάφραση-σχόλια Π. Στάθης), σειρά: «Βιβλιοθήκη των Ελλήνων», τ.2^{ος}, εκδ. Ελληνικός Εκδοτικός Οργανισμός, Αθήναι 1972.

Βοηθήματα

Κουρεμπελές Ι. Γ., *Δῶσ' μου λόγο Λόγε, Μελέτες λόγω Θεολογίας*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2013.

Λασπίδης Χρήστος Θ., *Ο Θεός και ο Άνθρωπος, Προσέγγιση στη σχέση του ανθρωπίνου με το Θείο*, Θεσσαλονίκη 2007.

Μαρτζέλος Γεώργιος Δ., *Ιστορία της Ορθόδοξης Θεολογίας και Πνευματικότητας*, Σημειώσεις από τις πανεπιστημιακές παραδόσεις, εκδ. Υπηρεσία Δημοσιευμάτων, Θεσσαλονίκη, 2002.

Ματζαρίδης Γεώργιος Ι., *Χριστιανική Ηθική*, τ. Β', Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2009.

Ματσούκας Νίκος Α., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Α', Εισαγωγή στην θεολογική γνωσιολογία*, εκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 2008.

Ματσούκας Ν. Α., *Επιστήμη, Φιλοσοφία και Θεολογία στην Εξαήμερο του Μ. Βασιλείου*, Φιλοσοφική και Θεολογική Βιβλιοθήκη, τ. 10^{ος}, εκδ. Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1990.

Παπαδιαμάντης Αλ., *Λαμπριάτικος Ψάλτης*, Άπαντα 8, «Η νοσταλγός και άλλα διηγήματα», (φιλολογική επιμέλεια Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος), εκδ. Δόμος, Το Βήμα Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011.